

Anmeldelse: Stalins arv

Af Mette Skak

Faglitteraturen om den kolde krig er overvældende, især ophøret af koldkrigen åbnede for sluserne af historiskrivning. Så man kan spørge, om der er brug for endnu et værk. Samuel Rachlins lange kronologiske essay har imidlertid afgjort berettigelse som en journalistisk indføring i snart sagt hver og et af den kolde krigs dramaer. Som et originalt islæt har han flettet sin egen families historie ind i fremstillingen.

Samuel Rachlin: *Bag den kolde krigs tåger. Stalins arv til et splittet Europa.* Kristeligt Dagblads Forlag, 2016. 496 s.

Som dansk-litauiske jøder tilbragte Samuel Rachlins forældre 16 år i forvisning til Sibirien, derfor levede han de første 10 år af sit liv på den helt fjernøstlige side af jerntæppet. Hans barndom var imidlertid lykkelig; han sugede til sig af Ruslands enorme kulturskatte, så bogen er intet hæventogt. Essayet bygger på anerkendte værker om perioden samt visse kilder og vidner om god research og godt overblik. Nok så vigtigt er bogen skrevet med nerve og klar stillingtagen, ergo venter der læseren en engagerende tidsrejse.

Selve titlen på bogen er et velvalgt gen-

brug af den preussiske krigsteoretiker Carl von Clausewitz' betragtning om krigstilstanden som 'tre fjerdedele' tåge og uvisshed. Det krigeriske ved den kolde krig var således ifølge Rachlin den måde, hvorpå parterne – i særdeleshed Kreml – manipulerede med befolkningerne for at skabe kaos og forvirring om, hvad der egentlig foregik.

Ærindet med bogen er følgelig at skære gennem den tåge af uvidenhed om for-

Mette Skak, cand.mag. i russisk sprog og historie og ph.d. i statskundskab, er lektor ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Hun har adskillige gange besøgt Rusland som led i sin forskning og er forfatter til utallige artikler og flere bøger.

holdene i Sovjetunionen og Østeuropa under den kolde krig, som Rachlin som ung i 1960'erne oplevede prægede venstrefløjen og universiteterne. Samtidig skriver han for at gøre faktisk viden tilgængelig for den nuværende generation af unge, der højst har hørt om den kolde krig i skolens historietimer.

Bogens brødanalyse består af seks hovedkapitler samt en prolog og et efterskrift. Prologen indrammer helheden via et essay om Berlin anno 2016 og et om Gøteborg-Kibartai, 1939. Det sidste handler om den skæbnesvangre beslutning, Rachlins far Israel tog i bevidstheden om de tiltagende jødeforfølgelser i Europa: Familien skulle straks vende hjem til Litauen og hjælpe Rachlins bedstemor med at bestyre familiens forretning. Herved blev familien offer for Stalin, men i det mindste ikke for Hitler, idet familien jo overlevede.

Bogens efterskrift fører analysen frem til Putins genbrug af Stalin via rehabiliteringen af Molotov-Ribbentroppagten fra 1939 og Putins krav om 'respekt', dvs. frygt for den russiske stormagt. Dette essay rummer et forfriskende lille opgør med en bog af to russiske historikere – Zubok og Pleshakov – som gerne bruges ukritisk af dem, der hælder mod revisionismen inden for koldkrigsforskningen.

Rachlin bekender sig åbenlyst til den liberale totalitarisme-teoretiske tilgang til den kolde krig. Det er en tilgang, der lægger vægten på den afgrundsdybe kvalitative forskel mellem det lukkede sovjetiske politiske system og dets åbne liberale modpoler; en forskel, der slår igennem på det sikkerhedspolitiske plan, understreger Rachlin. Hans modpol er som antydet revisionisme og for så vidt også den såkaldte post-revisionisme, der trækker på realisten Jervis' begreb om sikker-

hedsdilemmaet. Sikkerhedsdilemmaet fordeler skylden for den kolde krig lige, hvorimod Rachlins tilgang handler om det totalitære systems iboende paranoia og dets sideløbende rent instrumentale brug af krigens tåger til at sløre ekspansionen i Østeuropa.

Rachlins forklaring på den kolde krig er ganske enkelt Stalin og hans ekspansionstrang på vegne af Sovjetunionen. Uden Stalin ingen kold krig!

Djævlepagten

Brødanalysen indledes med Djævlepagten mellem Molotov og Ribbentrop og bygger på Moorhouses bog af samme navn. Rachlin anfører, at de sovjetiske tropper tøvede med at besætte hele Litauen i 1939, formentlig fordi der i forhandlingerne om det hemmelige tillæg oprindeligt var lagt op til, at Litauen skulle tilfalde Tyskland. Selv om Djævlepagten blev tilsidesat af Hitlers angreb på Sovjetunionen, var den en forsmag på Stalins efterkrigsimperialisme.

Rachlin citerer den sovjetiske marskal Vorosjilov for ordene: "Skån ikke soldaterne, kvinderne skal nok føde nogle flere." Kynismen siger alt om den sovjetiske tilgang til krig, magtpolitik og koldkrigsdiplomati; noget som Churchill og Roosevelt først indså, da spillet om Polen var tabt. Den Røde Hær og Stalins sikkerhedsagenter samt lokale Moskvatro kommunister satte sig militært og politisk på Østeuropa i takt med, at man nedkæmpede nazisterne fra 1944 og frem.

Derfor handlede det om indflydelsesfærer, ikke lokalt selvstyre østpå, allerede under Teheran-konferencen i 1943. Rachlin gennemgår Jalta- og Potsdam-konferencerne i 1945 og udstiller Vestens naivitet i omgangen med Stalin. Han vidste fra spionagen mod Churchill og Roosevelt, at

kun førstnævnte havde et frit Polen som mærkesag, hvorimod USA's mærkesager var oprettelsen af FN og sovjetisk hjælp mod Japan.

Selv om Vesten set i bakspejlet svigtede Polen, skal man huske, at de geopolitiske odds i Østeuropa var imod Vesten og, at krigen mod Hitler først var ovre under Potsdam-konferencen. Kunne det være gået anderledes? Rachlin nævner, at Stalin på Teheran-konferencen erkendte den afgørende betydning af 'Lend & Lease'-hjælpen fra USA; den ærlighed kunne man muligvis have brugt til at afværge sovjetiseringen af Polen. Stalin endte med at få både i pose og i sæk: både et smadret Tyskland og en polsk lydstat. Med ud-sigt til et snarligt besejret Tyskland på Jalta-konferencen burde man måske have afvist Stalins vås om den risiko, som den polske 'korridor' udgjorde.

Pression mod Stalin på det grundlag vil le antagelig have fået ham til at iværksætte en finlandisering af Polen, endnu før den model blev brugt i Finland. Et frit Polen, der i 1949 ville have kunnet tilslutte sig NATO, tror denne anmelder ikke på, eftersom Stalin havde sin Lublin-regering parat på polsk jord. Prisen for et vestligt koordineret højt spil mod Stalin ville givetvis have betydet et endnu tidligere udbrud af den kolde krig til skade for oprettelsen af det FN, som USA gjorde ret i at have som mærkesag.

Selv om FN ikke dengang levede op til visionerne og stadig ikke gør det, forbliver oprettelsen af dette forum den største milepæl i international politik.

Hertil kommer to ting, som Rachlin forbigår. Dels, at Churchill i 1944 indgik den såkaldte procentaftale med Stalin, der i praksis gjorde Grækenland til en britisk indflydelsessfære og Bulgarien og Rumænien til en sovjetisk. Det aftalte spil var

mere åbent i Jugoslavien, der som bekendt senere havde held til at vriste sig fri af Stalins jerngreb. Endvidere fik USA bragt sin verdensøkonomiske dominans på skinner via Bretton Woods-konferencen i 1944. På den måde blev de liberale demokratier godt rustet til den langvarige kolde krig, som Kennan tidligt forudså og lagde USA's strategi for – inddæmningen af Sovjetunionen.

Egentlig var sovjetiseringen af det førhen demokratiske Tjekkoslovakiet med Prag-kuppet i 1948 et mere provokerende snigløb fra Stalins side. Og – som Rachlin skriver i sine afsluttende betragtninger om Stalins politiske selvmord på vegne af Sovjetunionen – Stalins kortsigtede brutalitet gjorde det umuligt at langtidssikre krigserobringerne.

Paralleller mellem Stalin og Putin

Som nogle læsere vil vide, har Rachlin markeret sig som forfatter til flere Putin-kritiske bøger om vore dages Rusland. Derfor rummer koldkrigssesayet adskillige oplagte paralleliseringer mellem Stalins sløringsteknikker (fx termen folkedemokrati) og Putins tilsvarende metoder. Således slår Rachlin ned på den såkaldte hybridkrig som en nystalinistisk metode (s. 146). Her kunne han med fordel have omtalt Kennans sondring mellem 'official level' og 'unofficial level' i sovjetisk udenrigspolitik i gennemgangen af det lange telegram, der sært nok ikke er med på listen over udvalgte primærkilder.

Flere steder taler Rachlin om den russiske mentalitet, den konspirative tænkning og den særlige politiske kultur, som gang på gang spillede Vesten et puds. Med andre ord den sovjetiske socialdarwinistiske strategiske kultur, der via KGB blev overleveret til den senere post-sovjetiske magthaver Putin.

Rachlin bruger Anne Applebaum og den lettiske historiker Aldis Purs vedrørende de skræmmende store deportationer i Baltikum og massevoldtægterne mod Ungarns kvinder som hævn for landets krigsdeltagelse på tysk side. Den Røde Hær gik på plyndringstogter, og det berømte foto af Sovjetfanen over Berlin måtte retoucheres, så armbåndsuren på soldatens arm ikke sås. Da den montenegrinske kommunist Milovan Djilas brokkede sig til Stalin over voldtægterne i Jugoslavien, slog han det hen som blot soldaterløjer.

Angående Koreakrigen påpeger Rachlin korrekt, at der var sovjetiske piloter i aktion på Nordkoreas side – man balancerede på randen af tredje verdenskrig allerede i 1950-53! Men så døde Stalin; det skabte en lidt anden stemning. Ovre i Sibiri en legede den 6-årige Rachlin og de lokale drenge krig mod Fritz'erne, aldrig mod amerikanerne, selv om de svælgede i kulørte blade, der viste stålsatte nordkoreanske soldater.

Khrusjtjov

Et af de allerbedste kapitler er det om Khrusjtjovs hemmelige tale på den 20. Partikongres, idet man desværre kan opleve, at end ikke russiskstuderende har begreb om den i dag.

Lige så spændende beretter Rachlin om opstandene i Poznan og Budapest. Ungarernes had gik ud over den ungarske pendant til det sovjetiske hemmelige politi, AVH; mange AVH-folk blev hængt i lygtepælene. Fra andre værker ved vi, at hæven mod AVH gav den daværende sovjetiske ambassadør Andropov et traume, der gjorde ham til høgen over høgene i Politbureauet i senere kriser. Som chef for KGB og konkret rollemodel for Putin lever Andropov videre gennem Putins over-

følsomhed over for farve- og Maidan-revolutioner.

I 1956 begyndte det at lysne for familien Rachlin efter statsminister H. C. Hansens besøg i Moskva oven på Khrusjtjovs opgør med Stalin. Men Danmarks kritik af overgrebet på Ungarn fik Kreml til midlertidigt at blokere for Rachlinernes reparation til Danmark.

Rachlins fængende analyse af Cubakrisen konkluderer, at det var drømmen om strategisk paritet med USA, der fik Khrusjtjov til at gamble og opstille angrebsvåben mod USA i dets egen baghave. Det mest skræmmende ved forløbet – ud over Castros krigeriske sindelag, der her fremgår en passant – er den sovjetiske vilje til at indsætte taktiske atomvåben mod en eventuel invasion på Cuba fra amerikansk side. Faktisk underbygger Rachlins analyse og det materiale, han bygger på, at der aldrig har hersket et atomart tabu i Sovjetunionen.

Bogens afsluttende del handler om stagnationen under morfinvraget Bresjnev og Rachlins egen herlige tid som Moskva-korrespondent, herunder hans metode. Den bestod i at fremvise den sovjetiske virkelighed på højt plan og på hverdagsplan og blot krydre med dansk underfundighed; dén gik hen over hovedet på KGB's vagthunde, derfor blev Rachlin aldrig smidt ud af landet. Anmelderen husker med glæde hans reportager som ægte øjenåbnere.

Hvad angår Gorbatjov, Sovjetunionens sammenbrud og det post-sovjetiske Rusland af i dag, citerer Rachlin Jeltsin-premierministeren Tjernomyrdins ærlige aforisme: "Det skulle være så godt, men det gik, som det altid plejer."

○ ○ ○